

ВІДГУК

офіційного опонента Безпалько Ольги Володимирівни
на дисертацію Алексеєнко Тетяни Федорівни

«Концептуалізація соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальностей 13.00.05 – соціальна педагогіка, 13.00.07 – теорія і методика
виховання

Сім'я – один з інститутів соціального виховання, пріоритетність якого в житті дитини є стабільною у різні періоди суспільного розвитку. Однією з провідних функцій сім'ї як соціального інституту є виховна, яка реалізується шляхом сімейного виховання. Наприкінці ХХ - початку ХХІ століття сімейне виховання зазнало значних змін, що було детерміновано процесами глобалізації, інтернаціоналізації, появою інформаційного суспільства. Все це спонукає до переосмислення традиційних підходів до сімейного виховання, аналізу нових тенденцій, оцінки позитивних аспектів і можливих ризиків його розвитку, теоретико-методологічного обґрунтування феномену сучасного сімейного виховання. Все вищезазначене безумовно засвідчує актуальність проблеми обраної Т.Ф. Алексеєнко для докторського дисертаційного дослідження.

У соціальній педагогіці впродовж останніх років здійснено низку досліджень, присвячених проблемам соціалізації дітей у сім'ї, соціально-педагогічній роботі з різними типами сімей, формуванню навичок усвідомленого батьківства. Але робота Т.Ф. Алексеєнко – це перше в соціальній педагогіці докторське дослідження, побудоване на комплексному методологічному підході концептуалізації як узагальненні, систематизації, структуруванні теоретичної та емпіричної інформації з метою вироблення цілісного уявлення про досліджуваний предмет сімейного виховання, представлений як сукупність характеристик, систематизованих і відображених у філософсько-антропологічному, аксіологічному, психолого-педагогічному, субкультурному, гендерному, соціально-економічному та соціально-правовому концептах. Саме такий підхід, який застосовує автор вперше в докторських

дослідженнях із соціальної педагогіки, є незаперечним свідченням наукової новизни роботи не лише для педагогічної науки, а й для інших галузей знань, предметом вивчення яких є інститут сім'ї.

Автор виходить за межі традиційності і в підході до структурування дослідження, зміст якого розкривається у 9 розділах, сім з яких присвячено розкриттю сутнісних характеристик концептів основ сімейного виховання.

Т.Ф. Алексеєнко стратегічно й тактично вірно основними методологічними векторами дослідження обрала системний, антропологічний, аксіологічний, середовищний, синергетичний підходи, яких чітко дотрималася упродовж всієї роботи. Використання наукових доробок з філософії, психології, соціології, демографії, етнографії, педагогіки, соціальної педагогіки, соціальної роботи стало базисом для визначення та обґрунтування базових понять дослідження, концептів соціально-педагогічних основ сімейного виховання та їх конкретизації.

Варто відмітити здійснений Т.Ф. Алексеєнко аналіз генези сімейного виховання впродовж останніх десятиліть за авторськими параметрами змін, що дало можливість їй зробити цілком правомірний висновок про те, що трансформація сучасної сім'ї і її функцій постає як соціально-педагогічна проблема та передумова концептуалізації соціально-педагогічних основ сімейного виховання.

Ґрунтовний аналіз дефінітивного масиву понять «сімейне виховання», численних теорій сімейного виховання із застосуванням методів порівняння та систематизації у процесі опрацювання значної кількості монографічних, дисертаційних та інших наукових робіт вітчизняних та зарубіжних науковців дав можливість дисертантці визначити сучасне сімейне виховання з позицій суб'єктності всіх членів виховного процесу як активну особистісно-перетворювальну взаємодію батьків або осіб, що їх заміщають (близьких родичів, опікунів, усиновителів, прийомних батьків, батьків-вихователів), інших членів сім'ї та дітей, а також між дітьми у процесі їх співбуття у

сімейному середовищі, спілкування, господарської й дозвіллевої діяльності шляхом реалізації актуальних мотивів-потреб і соціальних очікувань, духовного збагачення, утвердження й вироблення нових сімейних цінностей, набуття життєвої компетентності, виховного та соціального досвіду. Приймаючи в цілому таке, безумовно інноваційне тлумачення базового поняття дослідження, вважаємо, що більш коректніше в стилістичному плані з позицій психології було б писати замість «реалізації актуальних мотивів-потреб» формування мотивації до дій або певних моделей поведінки та задоволення актуальних потреб.

Базуючись на теоріях малих груп, розумінні сім'ї як малої соціальної групи, Т.Ф. Алексеєнко виокремлює групові сімейні виховні ефекти, які пропонує розкривати за параметрами огрупнення мислення, ціннісно-орієнтаційної єдності, колективного самовизначення, згуртованості, групової (сімейної) та індивідуальної (батьків і дітей) поведінки й діяльності, групових комунікацій (внутрішньосімейних і позасімейних), зміщення ризику, групового тиску. Нам імпонує здійснене автором змістове наповнення цих понять, що можна розглядати як своєрідні цілі-орієнтири сучасного сімейного виховання.

Автор досить ґрунтовно підійшла до характеристик аксіологічного концепту сімейного виховання. В роботі показано, що в умовах суспільних трансформацій відбувається руйнація усталеної системи цінностей, тому їх формування і збереження саме у сім'ї має бути відповіддю на виклики часу. Ми поділяємо авторський підхід щодо цінностей сімейного виховання як онтологічного переліку сукупності особистісних цінностей, результату їх огрупнення та зовнішньої презентації сім'ї, а також щодо базових цінностей малої соціальної групи (довіра, толерантність, солідарність). Проте в сучасних умовах сімейного виховання нам видається суперечливим виокремлення цінності авторитету як компоненту влади у сімейному вихованні, оскільки, на нашу думку, це є певним утвердженням цінності домінування.

Теоретичним внеском автора у проблему сімейного виховання вважаємо обґрунтування ролі сімейного середовища. Ґрунтуючись на середовищному

підході у формуванні особистості, авторських складових філософсько-антропологічного, аксіологічного та психолого-педагогічного концептів, Т.Ф.Алексєєнко цілком логічно поєднує їх у визначенні сімейного середовища як сукупності матеріальних і духовних цінностей сім'ї, способу життя, особистісних характеристик, особливостей взаємодії її членів і розподілу сімейних ролей, стилів батьківського виховання, які утворюють специфічний морально-психологічний мікроклімат, сприятливі чи несприятливі умови для розвитку і самореалізації кожного члена сім'ї.

Заслуговує особливої уваги авторська класифікація сімейних середовищ, появи якої передувала велика аналітична робота щодо виокремлення та аналізу існуючих класифікацій сімейних середовищ за різними ознаками. Авторська типологія сімейних середовищ, яка містить 17 різновидів (з підтипами – 34), визначених на основі таких критеріїв як кількість агентів виховання, статус дитини у сім'ї, готовність батьків до виховної діяльності, стиль виховання, базові сімейні цінності, згуртованість сім'ї, мікроклімат, особливості міжособистісних взаємин, ступінь адаптації до соціальних норм, відкритості до соціальних контактів, місце функціонування, є досить неординарною. Схвалюючи її в цілому, вважаємо не зовсім доречним конкретизувати окремі типи сімейних середовищ через певні види сім'ї або ж на основі такого підходу робити класифікацію за схемою тип сімейного середовища – види сімей. Науковим здобутком автора вважаємо також розлогі характеристики виокремлених сімейних середовищ та їх аналіз за певними параметрами.

Вагомим внеском у соціальну педагогіку вважаємо запропоноване Т.Ф.Алексєєнко визначення сімейної субкультури, її авторські характеристики у контексті системного, середовищного, феноменологічного, синергетичного, діяльнісного аспектів аналізу сімейної субкультури. Слід особливо відмітити здійснений автором ґрунтовний аналіз компонентів сучасної дитячої субкультури: іграшок, комп'ютерних ігор, відеопродукції, гаджетів; їх ролі у формуванні ціннісних пріоритетів та моделей поведінки сучасних дітей. Високо оцінюючи дослідницькі матеріали розділу «Субкультурний концепт сімейного виховання», вважаємо не зовсім доцільним у ньому висвітлення проблеми

ризикованої поведінки, оскільки за своєю сутністю вона є окремою, багатовекторною проблемою.

Ознайомлення з рукописом дисертації та авторефератом, а також із публікаціями автора дає підстави для висновку щодо високого рівня методологічної культури Т.Ф. Алексеєнко, її наукової чесності і відповідальності за результати наукового пошуку, теоретично обґрунтовані висновки. Слід також відзначити багатовекторність аналітичного спрямування роботи щодо різних аспектів та складових сімейного виховання, органічне поєднання історичного матеріалу з сучасними здобутками гуманітарних наук, підкріплення теоретичних положень результатами окремих емпіричних досліджень, всебічність джерельної бази, різноманіття додатків, що є результатом багаторічної роботи Т.Ф. Алексеєнко над проблемою сімейного виховання не лише як науковця, а й практика-експериментатора.

Позитивно оцінюючи результат наукового пошуку, здійсненого Т.Ф. Алексеєнко, слід привернути увагу до окремих упущень, а також висловити деякі зауваження і побажання.

1. У вступі в «Практичному значенні одержаних результатів» акцент робиться на переліку назв монографій, навчальних посібників, енциклопедій і словників, методичних рекомендацій, що є частковим дубляжем списку опублікованих праць за темою дисертації, поданих в авторефераті.
2. На нашу думку, четверте і п'яте завдання суголосні між собою, що текстуально підтверджується у четвертому і п'ятому пунктах загальних висновків, у яких йдеться про базові концепти соціально-педагогічних основ сімейного виховання та їх змістові характеристики. Тому доцільно було об'єднати ці завдання в єдиному формулюванні і відповідно висновки також.
3. Складова філософсько-антропологічного концепту «моделі соціальної і соціально-педагогічної роботи з профілактики раннього материнства та формування відповідального батьківства: профілактичного конформізму, просвітницької, соціально-педагогічної підтримки» за своїм змістом та сутністю більше відповідає психолого-педагогічному концепту.

4. На нашу думку, потребують уточнення і стилістичного корегування окремі складові соціально-правового концепту, а саме: види домашнього насилля (скоріше попередження жорстокого поводження з дітьми у сім'ї). Складова «досвід участі соціальних служб і неурядових організацій у профілактиці домашнього насильства» нам видається дещо обмеженою, тому у нормативно-правовому аспекті доцільно формулювати це більш ґрунтовно як діяльність закладів освіти, соціальних служб, неурядових організацій щодо забезпечення сприятливих умов виховання дитини у сім'ї, налагодження міжсекторної взаємодії між ними.

5. Зважаючи на специфіку докторського дослідження, доцільно було б також сформулювати постановочні питання і пропозиції на загальнодержавному рівні, передбачити заключний розділ або принаймні параграф, присвячений прогностичному обґрунтуванню подальшого розвитку сімейного виховання в Україні на рівні загальнодержавної політики та перспективних шляхів її реалізації в соціально-культурних та соціально-економічних умовах розвитку України в першій чверті ХХІ століття. Фундаментальне дослідження, здійснене Т.Ф. Алексеєнко, повною мірою дозволяє це зробити.

Висловлені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки роботи. Автореферат відповідає змісту дисертації, а значний обсяг публікацій із проблеми дослідження: монографії, енциклопедії, словники, навчальні та методичні посібники, статті у фахових науково-педагогічних вітчизняних і зарубіжних виданнях повною мірою висвітлюють її основні положення.

Загальний висновок: результати наукового пошуку Т.Ф. Алексеєнко, здійсненого на високому теоретико-методологічному рівні, мають наукову новизну, теоретичне і практичне значення. Узагальнені наукові результати, обґрунтовані положення є прогностичними й можуть творчо використовуватися як науковцями, так і практиками соціальної сфери, які працюють в інтересах сімей і дітей.

Отже, аналіз дисертаційного дослідження на тему «Концептуалізація соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання» дає підстави для

загального висновку про те, що за актуальністю, змістом, новизною, теоретичним та практичним значенням основних результатів воно є завершеним самостійним дослідженням і відповідає вимогам пунктів 10, 13, 14, 15 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013р. № 567, вимогам, які пред'являються до робіт, поданих на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук, а його автор Алексеєнко Тетяна Федорівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка, 13.00.07 – теорія і методика виховання.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,

директор Інституту людини

Київського університету імені Бориса Грінченка

О.В. Безпалько

